

Tercihlerimiz ve kaderin hükmü

Ermenek'ten Salih Bey: “Tereccüh bilâ müreccih ne demektir? Kader ile vech-i tevfiki nasıldır?”

Kader Risâlesinde, kader ile cüz'î iradenin, bir kulun iradî fiillerinde nasıl birleştikleri sorusuna yedi vecihle cevap verilir. Bu vecihlerden altıncısında, îtikâdî mezheplerin cüz'î iradeye bakışı ele alınır. Buna göre, cüz'î iradenin özü “meyelân”dan ibarettir. Yani cüz'î irade, fiillerimiz öncesinde bilincimizde meydana gelen bir ön meyildir. Biz bir şeye meylederiz; bizim meylimizden, niyet ve yönelişimizden hemen sonra Cenâb-ı Hak yöneldiğimiz fiili yaratır. Ancak meyil ve yöneliş bize ait olduğundan sorumluluk bize aittir.

Bu konuda Ehl-i Sünnet akaidinde ihtilâf yoktur. Fakat Mâtüridî'ler ve Eş'ârî'ler kulun yönelişinin özünde yatan “meyelân”ın, yani ön meylin statüsünü ve kime ait olduğunu tartışmışlardır. Mâtüridî'lere göre meyelân itibârî bir emirdir, yani farazî bir varsayımdan ibarettir; kula verilebilir. Fakat bu meyelân Eş'ârî'lere göre farazî değil, mevcuttur. Dolayısıyla kula ait değildir. Bu meyelânı yaratan Cenâb-ı Hak'tır. Eş'ârî mezhebine göre farazî olduğu için kula ait olan ise, bu meyelandaki “tasarruf”tur.

Bedüzzaman Hazretleri burada her iki mezhebi birleştirir. O'na göre ister meyelan olsun, ister meyelandaki tasarruf olsun; her ikisi de nisbî bir emirdir, yani farazî bir semboldür, yani varsayılan bir hattır; hakikî bir vücudu yoktur. Yani bu meyelan veya bu meyelandaki tasarruf bir varsayımdan ibarettir. Varsayım ise, tam bir illet istemez. Dolayısıyla küllî irade, yani Cenâb-ı Hakk'ın iradesi kulun ihtiyarını ve iradesini ortadan kaldırmaz.

Öyleyse, o farazî emir nasıl bir hareket yapar ki, hemen arkasından dilediği şey İlâhî kudret tarafından yaratılır ve sorumluluk kula ait olur?

Saîd Nursî Hazretlerine göre, meyelan denilen bu farazî emir içimizde binlerce tercihler içinden bir tercih olarak doğsa ve diğer tercihlere nazaran üstünlük kazansa, onu fiiliyâta geçirebiliriz. O anda onu terk edebilir veya yapabiliriz.

Tercih bilâ müreccih, sebepsiz tercih demektir ki, Üstad Bedüzzaman Hazretlerine göre caizdir ve vakidir; her zaman uygulaya geldiğimiz bir tercih biçimidir. Yani

irademiz iki şey arasında tercih yaparken illâ da bir sebep aramaz. Her tercihini sebebe bağlı yapmaz. Sebepsiz tercihler de yapar.

Şüphesiz irademiz genelde bir sebebe dayalı tercih yapar; fakat bu zorunlu bir tercih şekli değildir. Yani irademiz “sebep ve üstünlük” olmasa da tercih yapabilme gücüne, yetkisine ve ehliyetine sahiptir. Ve irademiz her gün, her dakika, her saniye—biz farkında olmasak da—birden çok şıkları bulunan değişik alternatifler arasından defalarca sebepsiz tercihler yapmaktadır. Daha doğrusu irademizin işi budur; sebepli veya sebepsiz, bütün tercihleri düzenlemek ve yapmaktır.

Tereccüh bilâ müreccih ise, sebepsiz üstünlük demektir ki, Üstad Hazretlerine göre muhal olan, imkânsız olan, hiç vâkî olmayan, olması da imkân dışı olan şey budur. Burada “tercih” masdarı, tef’îl babından tefe’ul babına geçmiş ve mânâ değiştirmiştir. Yani “rûchâniyet ve üstünlük” mânâsını kazanmıştır. Rûchaniyetin ve üstünlüğün ise sebepsiz olması imkân dışıdır.

Demek, sebepsiz tercih olur, fakat sebepsiz üstünlük olmaz.

İşte tercih ettiğimiz şey kötü bir fiilse, yani meylettiğimiz ve yöneldiğimiz şey çirkin bir iş ise, Kur’ân o anda insana diyor ki: “Yapma! Şerdir! Haramdır!” Mu’tezile’nin dediği gibi eğer kul fiillerinin yaratıcısı olsaydı ve icada iktidarı bulunsaydı, o vakit ihtiyarı ve iradesi ortadan kalkardı. Çünkü bir şey vacip olmazsa vücuda gelmez. Yani tam bir illet olmalı ki, bir şey vücuda gelebilsin. Tam illet ise, illet ile elde edilen şeyi zorunlu ve vacip olarak gerektiriyor. Bu defa da beşerin ihtiyar ve iradesi kalmıyor. Oysa irademiz her saniye başı defalarca tercihler yapıyor ve hepsinde de bağımsız hareket ediyor. Öyleyse irademiz, yaptığı tercihlerden ve tasarrufta bulunduğu meyillerden sorumludur.

Burada Bedüzzaman Hazretleri: “Madem katli yaratan Cenâb-ı Hak’tır; niçin bana katil denilir?” sorusunu sorar ve cevaplar: Sarf İlmi kaidesince ism-i fâil, nisbî bir emir olan masdardan doğmaktadır. Yani katil ismi, “katl” masterından doğmaktadır. Hâlbuki katli yaratmak hâsıl-ı bilmasdardır, yani yaratma fiili görünüşte mastara terettüp etmektedir ve fakat masdardan kaynaklanmamaktadır. Yani katl ayrıdır, katli yaratmak ayrıdır. Öyleyse katil ayrıdır, Hâlık ayrıdır. Katlin, yani ölümün Cenâb-ı Hakk’ın yarattığı bir mahlûk olması, katili sorumluluktan kurtarmaz. Çünkü masdar, yani katl işi, yani öldürme fiilî bizim kışbimizdir. Yani katli biz yaparız. Katil unvanını da biz alırız.

Bu durumda biz içimizdeki öldürme meylini iptal etmemekten, bunu yürürlüğe koymaktan ve bir ölüme sebep olmaktan dolayı sorumluyuz. Bizim tetiği sıkmamıza

bağlı olarak, Cenâb-ı Hakk'ın ölümü yaratmış olması bizi sorumluluktan kurtarmaz. Öldürme isteği ile harekete geçen ve öldürme fiilini işleyen bizden başkası değildir. O halde katil de bizden başkası değildir.¹

Dipnotlar:

1- Bedüzzaman, Sözler, s. 431